

XƏYALƏ MÜRSƏLIYEVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Sumqayıt Dövlət Universiteti
murseliyeva.xeyale@mail.ru

FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏRDƏ RƏNGLƏRİN RƏMZİ MƏNASI

Key words: colors, the color symbolism, the phraseological units, indirect meanings, cool colors, proverbs, warm colors.

Ключевые слова: цвета, цветовая символика, фразеологизмы, косвенные значения, холодные цвета, пословицы, теплые цвета.

Açar sözlər: rənglər, rəng simvolizmi, frazeoloji birləşmələr, məcazi mənalər, soyuq rənglər, atalar sözləri, isti rənglər.

Frazeologizmlər xalqın mədəniyyəti, dünyagörüşü və tarixi inkişafını özündə əks etdirən ən qiymətli məlumat mənbəyidir. Məşhur rus dilçisi B.A.Larin yazırdı ki, ideomlar hər zaman xalqın fikirlərini, sosial sistemini, ideologiyasını dolay yolla əks etdirir [9, 127].

İlk öncə qeyd edək ki, rənglər isti və soyuq olur. İsti rənglər sarı, qırmızı, narıncı, qəhvəyi və onlardan alınan rəng çalarlarıdır. Bu rənglər bizə Günəşi, istini, odu-alovu, səhraları xatırladır. Soyuq rənglər bizə şaxta-sazağı, qarı, buzu, dənizi xatırladır. Bu rənglərə göy, bənövşəyi, yaşıl, mavi və onların çalarlarını aid etmək olar.

Rənglər maddi dünyanın obyektlərini fərqləndirən əlamətlərdən biridir və insan düşüncəsi sayəsində şüurlu bir vizual vasitə kimi qəbul edilir. İnsan şüuruna və hisslərinə rənglərin təsiri ta qədim zamanlardan müşahidə edilmişdir. Belə ki, insanlar miflərdə, xalq nağıllarında, müxtəlif dini və mistik təlimlərdə, insanların ictimai mövqeyi və psixoloji vəziyyətində əks olunan “rəng dili”ni oxumağın vacibliyini vurğulayırdılar. Məsələn, dini məzmun daşımayan “İrk bitig” (“Fəlnamə”) abidəsi qədim uyğur abidəsidir. Abidədə hər hissənin əvvəlində içi qırmızı rənglənmiş qara dairələr vardır. Dairələrin sayı birdən dördə qədərdir. Fala baxdıran şəxs zəri 3 dəfə atarmış. Hər dəfə düşən rəqəmə uyğun “Fəlnamə”nin səhifələrindəki dairələrə baxılar və fala baxanın niyyətinin yaxşı və ya pis olduğu söylənilərdi [5, 28]. Hələ bugünədək abidədə içi qırmızı rənglənmiş qara dairələrin ifadə etdiyi rəmzi məna müəyyən edilməmişdir.

Türk epik yaradıcılığında mistik qadın obrazlarının təsvirində sarı, qırmızı rəng elementlərindən çox istifadə olunmuşdur. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında “Qanlı qoca oğlu Qanturalı” boyunda Qanturalının sevgilisi Sarı Donlu Selcan Xatundur. Qəhrəmanın Selcan xatunu əldə etməsi üçün öküz

və aslanla savaşması Günəşi qoruyan hamı ruhlarla savaşması motivi ilə bağlıdır. “Dirse xan oğlu Buğac xan boyu”nda da rəng simvolikasından istifadə edildiyini görürük: “Bayandır xan bir yerdə ağ otaq, bir yerdə qırmızı otaq, bir yerdə qara otaq qurdurmuşdu. “Kimin oğlu-qızı yoxdursa, qara otaqda oturdun, altına qara keçə döşəyin, önünə qara qoyun ətinin qovurmasından gətirin. Yeyir-yesin, yemirsə- dursun getsin” demişdi. “Oğlu olanı ağ otağa, qızı olanı qırmızı otağa yerləşdirin”” [4, 176]. “Kİtəbi-Dədə Qorqud” dastanında yer alan bu rənglərin semantik yozumuna nəzər saldıqda belə qənaətə gəlmiş oluruq ki, xalqımız zamanla formalaşdırdığı dəyərləri folklorlarda rənglər vasitəsilə kodlaşdıraraq yaşatmışdır.

Xalq dastanlarında rənglərin rəmzi mənasını çox müşahidə edə bilərik. Dastanlarda personajlara verilən almanın bir üzü ağ, digər üzü qırmızı olur. Bunu iki dost öz aralarında bölüb həyat yoldaşları ilə birgə yeyirlər, almanın ağ tərəfini yeyənin oğlu, qırmızı tərəfini yeyənin qızı olur. Onlar əhd edirlər ki, böyüyəndə övladlarını bir-biri ilə evləndirsinlər (məs: “Tahir və Zöhrə” dastanında) [2, 1-4].

Maraqlıdır ki, rəng simvolikasının arxaik təbiəti nəzərə alınarsa, XXI əsrdə rənglərin hər-hansı yeni rəmzi mənasının yaranmasını gözləmək çətinidir. Biz rənglərin yeni mənasını müşahidə etmirik, lakin rənglərin yeni çalarlarının yaranmasını görə bilərik. XXI əsrdə rənglərin keyfiyyətindən aktiv şəkildə ictimai-siyasi hərəkətlərdə, hadisələrdə, reklamlarda, çap işlərində istifadə edilir. Rənglər ayrılıqda hər biri fərqli mənə ifadə edir. Yəni rəng təmiz lövhə deyil ki, insan ağına gələn hər şeyi ora yazsın. Rəng insanın zehni düşüncəsində xüsusi dəyişikliklər yaradır. Rəng insan ruhuna təsir edir, buna görə də bir çox millətlərin dillərində və mədəniyyətlərində müəyyən rənglər rəmzi bir mənə daşıyır. Dünyadakı rənglərin əksi özünü dilin leksik və morfoloji sistemində göstərir.

Rənglərin rəmzi mənasının frazeoloji birləşmələrdə ifadəsinə nəzər salaq:

Frazeoloji birləşmələrin tərkibində qara rəng daha çox mənfi emosiyaların ifadəsinə xidmət edir. Qara rəng çox zaman bədbəxlik, ölüm rəmzi hesab edilir. Belə bir hikmətli deyim var, “Ölüm bizə qara rəngdə görünür, bu bizim ona yanaşma tərzimizdir, əslində o, ağdır” (A.Soljenitsin).

Qara rəng komponentli frazeologizmlər: adı qara gəldi [6, 38], qaş qaraldı [6, 72], bayramı qara gəlmək [6, 161], bəxti qara gəlmək [6, 168], cızma-qara eləmək [6, 237], dalınca bir qara daş [6, 263], dünya gözüne qara görünmək [6, 308], əbəs yerə qan qaraltmaq (sataşmaq) [6, 309], əlini ağdan-qaraya vurmamaq [6, 352], gününü qaraltmaq [6, 413], üzə qara olmaq [6, 477], qanı qara getmək [6, 528], qanı qaraltmaq [6, 528], qanqaralıq salmaq [6, 530], qara bağlamaq [6, 533], qara basmaq (gözə görünmək, hallyusinasiyaya tutulmaq) [6, 533], qara bayraq açmaq, qara gözlərinə bağışlamaq [6, 533], qara geymək [6, 533], qara günə qalmaq [6, 533], qara

kağız (pis xəbər) [6, 534], qara qəpiyə dəyməz [6, 534], qara siyahıya salmaq, qara sudan qaymaq tutmaq, qara yaxmaq (böhtan atmaq, ləkələməyə çalışmaq) [6, 534], Qara məni basana kimi, mən *qaranı basım* (günahı, məsuliyyəti və s. özgəsinin üstünə yıxmaq, atmaq) [6, 534], qara yerə girsin! [6, 535], qara yuxu olmaq [6, 535], qaranı ağdan seçməmək [6, 535], qarasını tökmək [6, 536], qəlbiqara olmaq [6, 547].

Ağ təmizlik, məsumluk, tərəvət, sərinlik, düzgünlük və aydınlıq rəmzidir. Ağ rəng komponentli frazeologizmlərə dilimizdə çox rast gəlinir. Ağ rəng komponentli frazeologizmlər əsasən mənfi mənada işlənsə də, bəzən müsbət mənada da ifadə etdiyini görürük. Məsələn, ağ ciyər olmaq (qorxaq), ağ bayraq qaldırmaq (təslim olmaq, məğlubiyyətini etiraf etmək), ağ böhtan [6, 40], ağ eləmək / etmək (şişirtmək; həddi keçmək; ~ ifrata varmaq, həddini aşmaq, əndazədən çıxmaq, cızığından çıxmaq, şitini çıxarmaq, ağını çıxarmaq) [7], ağ çıxarıb qara geymək - dərqli, hüznü olmaq; ~ qara geymək, yasa batmaq, yas saxlamaq (tutmaq) [6, 40]; [7], ağ gün ağlamaq, ağ günə çıxarmaq, ağ olmaq [6, 41], gözünə ağ salmaq [6, 402], ağ yalan demək [6, 41], qaraya ağ demək [6, 536], üzü ağ çıxmaq [6, 783].

Qırmızı rəng insan psixikasına çox güclü emosional təsir göstərə bilər. Qırmızı rəng ən isti rəngdir. Bu rəng insana həyəcan verir və enerji partlayışına səbəb olur. Qırmızı rəng komponentli atalar sözləri və frazeologizmlərin ifadə etdiyi mənada müsbət və mənfi çalarlı ola bilər. Qırmızı rəng insan fiziologiyasında da öz əksini tapa bilər. İnsan qəzəb, utanclıq hisləri keçirdikdə, yalan danışdıqda qızarır. Qırmızı rəng komponentli frazeologizmlərə nəzər yetirək: qıpqırmızı qızarmaq [6, 552], qıpqırmızı olmaq (sərxoş adam haqqında) [6, 552], qırmızı danışmaq (üzünə şax demək) [6, 553], həyatı qırmızı xətlə keçmək (hər şeyə çətinliklə nail olmaq, keşməkeşli həyat sürmək) [6, 553], qırmızı yaylıq bağlamaq (toy mərasimi qurulan evdən şadlıq əlaməti olaraq), şeytana qırmızı pəriş tikmək və s.

Bir Azərbaycan inancına görə: “Aparıb diş ağacının dibinə nəzir qoyurmuşlar, ağacın budaqlarına *qırmızı yaylıq bağlaymışlar* [3, 144]. Bu frazeoloji birləşmədə *qırmızı yaylıq bağlamaq* ifadəsi yaxşı mənaya yozulur.

Sarı rəng yer üzünə istilik, işıq ötürən günəş rəmzidir, insana yaxşı əhval-ruhiyə bəxş edir, lakin insan psixikasına yaxşı təsir göstərmir. Sarı rəng komponentli frazeologizmlərin sayı çox azdır. Məsələn: mizrabı sarı simə vurmaq (könlünə toxunmaq) [6, 597]; sarı simə toxunmaq (vurmaq) idiomunun mənası həssas nöqtəyə, incə məqama toxunmaq deməkdir [7].

Mavi (göy) rəng rənglər işərisində ən sakit təsir bağışlayan rəngdir. Mavi rəng buludsuz səma, sakitlik və sevinc rəmzidir. Bayrağımızdakı göy rəng türkləşmək ideyası ilə bağlıdır. Türklərin göy rəngə üstünlük verməsi ilə bağlı müxtəlif izahlar mövcuddur. Məs: Göytürk dövlətinin (552-744-cü il) adında göy elementi işlənib. Burada “göy” ulu mənasını ifadə edir.

Orta əsrlərdə islam dinində olan türkdilli xalqların yaşadığı ərazilərdə saysız-hesabsız qədim abidələr tikilmişdi. Bu abidələrin əksəriyyəti göy rəngdə olmuşdu. Bu baxımdan göy rəng həm də simvolik məna daşımışdır [8].

Göy rəng komponentli frazeologizmlərin də sayı məhdud miqdardadır. Məs: abırını göy əskiyə bükmək (abır vermək) [6, 19], diriliyini göy əskiyə bükmək [6, 295], gününü göy əskiyə bükmək – gününü qara eləmək [6, 413].

“Mavi ekran” frazeoloji birləşməsi məcazi mənada: televizor, televiziya ekranı deməkdir. Uzun müddət televizorların əsasını “kineskop” deyilən elektron-şüa qurğusu təşkil edib [7].

Boz rəngin qeyri-adi gözəlliyinə baxmayaraq bu rəng parlaq və göstərişli deyil. Bu rəng nəzərləri cəlb etmir, buna görə də hər-hansı bir şeyin qeyri-müəyyənliyinin ifadəsində bu rəngdən istifadə edilir (tutqun hava, diqqətsiz şəxsiyyət, arxa planda olan insan). Boz monoton, birmənalı darıxdırıcı rəng hesab edilir. Boz rəng komponentli frazeologizmlər: üzüboz olmaq [6, 784], boz adam olmaq, boz sifət göstərmək [6, 206].

Yaşıl rəng təbiətin və baharın rəngidir. Güvən verən rəngdir. Yaşıl rəng frazeologizmlərin tərkibində az işlənib. Məsələn: *Dağlar yaşıl don geydi; Ağaclar yaşıl rəngə büründü; yaşıl kart asmaq* (Taxtabəndçi giriş üçün yaşıl kart asdı.), *yaşıl zolaq salmaq* (Çıxış tərəfdə piyada yolunu küçənin hərəkət hissəsindən ayıran sahədə *yaşıl zolaq salınıb.*), *yaşıl işıq yanmaq* (Hər zaman həyatınızda yaşıl işıq yansın).

Bəzi frazeologizmlərin atalar sözlərində əksinə nəzər salaq:

Qara səni basınca, sən qaranı bas. (Qılgıncımı alovdan əvvəl söndür, zərbənin qarşısını bədbəxtlikdən əvvəl al.) [6, 534],

Adamı adam eyləyən paradı, parasız adamın *üzü qaradı* [1, 23].

Hirs gəlür göz qaralır, hirs gedər *üz qaralır* [1, 218].

Qara pulu *qara günə saxlarlar* [1, 270].

Qara səni basınca, *sən qaranı bas* [1, 271].

Qara dolağa *qırmızı papiş tikməzlər* [1, 270].

Aparılmış araşdırma nəticəsində məlum olur ki, dilimizdə hər bir rəngin frazeologizmlərin tərkibində həm müsbət, həm də mənfi rəmzi mənası ola bilər. Qara- güc və əzm rəmzidir, həm də diqqəti toplayır. Qırmızı-xoşbəxtlik, şadlıq rəmzidir. Təsadüfi deyildir ki, “məşhur qida firmalarının loqoları qırmızıdır”. Spekrtdəki rənglərdən ilkin gələnləri dalğa uzunluğuna görə fərqlənir və əsəb oyadan rənglərdir, yəni qırmızı, narıncı və sarı əsəbə mənfi təsir göstərir. Sonrakı rənglər isə (yaşıl, mavi, göy, bənövşəyi) insanın qəlb aləminə müsbət təsir edən rənglərdir.

Ədəbiyyat

1. Atalar sözləri. Bakı, “Nurlan”, 2013, 476 s.
2. Azərbaycan Arxeologiyası. № 1-4, 2005, Vol.7.
3. Əsatirlər, əfsanə və rəvayətlər. B ; Şərq – Qərb. 2005, 340 s.
4. Kitabı - Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı: Öndər, 2004, 376 s.
5. Nizami Xudiyev. Qədim türk yazılı abidələrinin dili. Bakı, “Elm və təhsil”, 2015, 596s.
6. Vəliyeva N.Ç. Azərbaycanca-İngiliscə-Rusca frazeoloji lüğət. 2006, 863 s.
7. <https://www.azleks.az/online>
8. <http://www.modern.az>
9. Ларин Б.А. Очерки по фразеологии // История русского языка и общее языкознание: Избранные работы. М.: Просвещение, 1977. С. 125–143.

Х.Мурсалиева

**Феномены цветовой символики в
фразеологических единицах**

Резюме

Данная статья посвящена феномену цветовой символики в фразеологических единицах на азербайджанском языке. Происходит происхождение цветовой символики, ее связь с событиями из жизни людей. Идиомы и фразеологизмы являются неотъемлемой частью любого языка.

В них отражается история страны, история развития языка, различные культурные явления, даже национальный характер. Идиомы и фразеологизмы делают нашу речь более яркой, эмоциональной и интересной для собеседника. Они широко используются в различных стилях литературного языка. Но большая часть их относится к разговорному стилю.

В результате нашего исследования мы нашли небольшое количество фразеологизмов с серым и синим цветами. В выражении белого, красного и голубого (синего) цветов в составе фразеологических соединений наблюдается сходство и различия.

The meaning of colors in phraseology
Summary

The article is devoted to the manifestation of the symbolic meaning of colors in the frazeological units in Azerbaijani language. The origin of the color symbolism is associated with events derived from people's lifestyle.

Phrases and phraseology are an integral part of each language. They reflect the history of the country, the language development history, various cultural events, and even the national character.

The idioms and phraseology combinations make our speech more lively, emotionally and exciting to the subject. They are widely used in different styles of literary language. But most are characteristic of more conversational style.

As a result of our research, we found a small number of idioms with gray and blue colors. There are a large number of idioms and idioms with white, red, black flowers. In the expression of white, red, and blue colors in the composition of frazeological compounds, similarity and differences are observed.

Rəyçi: Astan Bayramov
Filologiya elmləri doktoru, professor